

ՀԱՆԴԻՍ ԱՇԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ

ՄԻՋՈՎԿԻԱԿԱՆ ԾՈՎԱՆՑՔ

Երկրիս գնտաձևութեան գաղափարը նոր չէ. Յունաց հին փիլիսոփաներն ալ վարդապետեցին զայն. այնպէս որ եթէ ազատ ծովուն վրայ կարող ըլլար նաւ մը դէպ 'ի արեւելք կամ դէպ 'ի արեւմուտք ճանապարհորդել, հարկաւորապէս պիտի դառնար հակառակ կողմէն ուստի ճամբայ ելեր էր: Արիստոտէլ և Ստրաբոն յայտնապէս կրօնէին այս բանս. և Սենեկա կը գուշակէր ապագայ աշխարհագրական գիտները:

Ընդ հակառակն հոմերական գաղափարը թէ երկիրս տափարակ ըլլայ սկաւառակի նման, և շուրջն ալ ուլկիանոս կամ ծով կամ գետ պատած ըլլայ, ժողովրդական կամ ռամկական գաղափար էր, զգայարանաց խաբէութենէն առաջ եկած, և նոյն գաղափարը շարունակեց ագիտաց մտքին մէջ, և մինչև միջին դարու ժամանակ ըսող եղաւ որ բարձր լեռներ իրենց մէջ ամփոփած են ուկէանոսը:

Աշխարհիս առաջին նաւարկութիւնիկեցիք և կարեքդոնացիք եղան. սա, կայն չգիտցուի թէ որչափ ծանօթութիւններն երկրիս ընդարձակութեանը. վասն զի անոնց քաղաքականութիւնը կործանեցաւ մէկ կողմանէ Հռովմայեցւոց ձեռքով, որոնք դէպ 'ի արեւմուտք կը տարածուէին, միւս կողմանէ Յունաց ձեռքով, որոնք դէպ 'ի արեւելք կը տարածուէին. ետքն ալ Մակեդոնացւոց

ձեռքով, զորոնք Աղեքսանդր Մեծն տարաւ մինչև 'ի Հնդկիս: Յոյնք ընկղմելով հռովմէական պետութեան մէջ, այն երկու աշխարհակալ ազգերը ձուլուեցան մէկմէկու հետ, որով անոնց ունեցած աշխարհագրական ծանօթութեց ասպարէզն ալ ընդարձակեցաւ դէպ 'ի մէջերկրեայ կողմանք. մնալով նուազ ծանօթ կամ անծանօթ գրեթէ բոլոր սահմանագրութիւնները: Ետքն Արաբացիք եկան, որոնք շատ ընդարձակեցին այն ծանօթութեանց ասպարէզը դէպ 'ի հարաւ և դէպ 'ի արեւելք, յառաջացան չափաբերական գիտութեանց մէջ, ձեռք զարկին չափելու երկրիս մեծութիւնը՝ թէ և անկատար՝ սակայն յաջողեցան հաշուել լայնութեան աստիճանները, ջանացին չափել նաև երկայնութեան աստիճանները, բայց կարևոր գործիք չունենալով այն նուրբ հաշիւները կատարելու՝ հասան իրենց փափաքանացը. 'ի վերայ այսր ամենայնի փորձելն անգամ աստիճանի մը չափը գտնելու, և անով հետեցունելու երկրի շրջապատն ու տրամագիծն, ըսել է թէ յունական իմաստասիրաց աշակերտք էին:

Առ Մոզղոս և առ Թալթարս ղրկուած դեսպանութիւնք և քարոզիչք, Ասիոյ խորերն յաճախող վաճառականք, և մանաւանդ Մարկոս Պաւլոս վենետիկեցի մեծ ճանապարհորդն, յայտնեցին բազմաթիւ երկիրներ թէ ցամաքի վր-

րայ և թէ կզկեաց մէջ դէպ յարեւելս յունահռոմէական և արաբական ծա- նօթ սահմաններէն անդին : Ասիա ան- ծայր կը կարծուէր . երկրիս տրամա- դիծը ծանօթ չէր . և երրորդ մասամբ նուազ կը համարուէր քան ինչ որ է . երկրի ընդունելով երկրիս գնտաձեւու- թիւնը , պէտք էր անծայր սեպուած Ա- սիան մօտենար եւրոպայի : Բայց ինչ- պէս կարելի էր եւրոպայէն անցնիլ Ա- սիա . ինչպէս կարելի էր կտրել ծովուն անհուն տարածութիւնն որ կը ձգուէր դէպ 'ի արեմուտք :

Փյաւիտս ճիւղոյս իտալացին բացաւ ճամբան , ինքը թէ և գտած չլլայ կող- մնացոյցը , որ անշուշտ շատոնց ծանօթ էր Ձինաց և Արաբացոյց , սակայն դիւ- րացոյց անոր գործածութեան կերպը նաւարկուաց , որոնք այնուհետեւ կրցան թափանցել . ծովուն խորերը այն գոր- ծւոյն առաջնորդութեամբ :

Բորգուգէչը սկսեւ էին փնտռել Ա- սիան՝ ճանապարհորդելով դէպ 'ի ա- րեւելք . Ափրիկէի ափանց շուրջը կը քե- րէին . և չէին կարծեր որ այնչափ հե- ունները պիտի ընկնէին դէպ 'ի հարաւ : Դալար ըստած Գլուխն անցնելէն ետքը՝ ծովն անասահման կ'ընդարձակէր , և ցա- մաքը կը փախչէր դէպ 'ի արեւելք , և մեծապէս կը յուսային որ շուտով կա- րող պիտի ըլլան դարձունել նաւերնուն զլուխը դէպ 'ի հիւսիսային արեւելք : Վերջապէս Տիագը անցաւ այն գլխէն ան- դին հարիւր փարստիս . առաջարկու- թիւնն դէպ 'ի արեւելք լուծուեցաւ . Վապրոյ կամայ պալտտականն յափըշ- տակեց Տիագի փառքը , անոր մահուը- նէն ետքը իրեն սեփականելով Գլխոյն գիւտը :

Այսպէս գտնուեցաւ Ասիոյ ճամբան . բայց Բորգուգէչը թնդանօթի հարուա- ծով կ'ողջունէին զօտարս՝ որոնք կ'ու- գէին նոյն ճամբով երթալ յԱսիա : Ա- նոր համար փափաքելի էր երթալ յԱ- սիա՝ նաւարկելով դէպ 'ի արեմուտք : Կլումպոս իտալացին համոզուած ըլ- լալով երկրիս գնտաձեւութեանը վրայ , համարելով զԱսիա մեծագոյն քան զոր

չէր , և նաև բարեյալող սխալմամբ կար- ծելով երկրագունտս աւելի փոքր , որով ծովն ալ այնչափ ընդարձակ չէր ըլլար կարելու՝ մինչև ասիական ցամաքն հաս- նելու համար . ուստի համարձակեցաւ նաւարկելու դէպ 'ի արեմուտք՝ Ասիա երթալու համար : Սլաւոնիա անոր նաւ տուաւ , զոր խալայիս ժխտեր էր :

Միշտ նկրտելով դէպ 'ի Ասիա , Կո- լումպոս հասաւ Անդրիլեան կղզիները , ետքը նաև հասաւ ցամաք , որ գրեթէ մէկ բևեռէն միւսը կը բաժնէ Ատլան- դականը խաղաղականէն , ընկնելով ընդ- մէջ եւրոպայի և Ասիայի : Այս ցամաքն Ամերիկա էր , իսկ ինքը կարծեց և մինչ 'ի մահն համոզուած էր թէ հասեր էր արեւեան Ասիոյ կղզեաց ու ցամաքին :

Արագ արագ սփռեցան Սլաւոնացիք Մեքսիկոյի ծոցին և Անդրիլեան ծովուն ափանց երկայնութեանը վրայ . այս- ինքն բոլոր այն միջավայրն որ համեմա- տութեամբ աւելի անձուկ է . և կը միա- ցունէ երկու Ամերիկաները ու կը բաժ- նէ երկու ծովերն իրարմէ , շտալով անցք մը մէկէն մէկալը : Սլաւոնացի գաղթականութեան գլուխներէն մէկը , Պալպուա , արշաւեց Տարիէն ըստած երկիրը , ուր այն միջնարգել ցամաքն աւելի անձուկ է , կտրեց զայն դայն և տեսաւ խաղաղականը : Այն առնն փարատեցան սխալանաց պատրանքը , գտնուածը չէ թէ Ասիա էր , այլ միջան- կեալ երկիր մը անծանօթ տարածու- թեամբ . հիմույ տարակոյս ելաւ թէ ար- դեօք այն նոր երկիրները կզլնէին փոքր կամ ընդարձակ , չէ նէ նոր ցա- մաք մ'էր . և թէ արդեօք այն նոր եր- կիրները հիւսիսէն ուրիշ երկիրներու հետ կը միանային՝ թէ չէ , զորոնք ա- ւանդութիւնը և գրաւոր յիշատակա- րանք կը ծանուցանէին թէ անկէ հինգ դար առաջ գտած ըլլան Սկանտինա- Վիացիք յարեմուտս իսլանտայի , վեր- ջապէս դեռ ևս ընդարձակ ծով մը կար կտրելու անցնելու յառաջ քան հասնե- լու յԱսիա : Պէտք էր Ատլանդականէն անցնիլ դէպ 'ի այն ծովը , և փորձեցին դէպ 'ի հիւսիս և դէպ 'ի հարաւ անցք

մը գտնալու : Բայց թէ հիւսիսի և թէ հարաւի ծովափունքը փոխանակ զիւրա-
ցունելու և յուսադերելու զէպ 'ի արեւ-
մուտք երթալու ցանկալի անցքին գիւ-
տը, աւելի ետ ետ կ'ընկրկէին զնաւար-
կունները, քսան քառասուն՝ մինչ նաև
յիսուն աստիճան երկայնութեամբ,
այսինքն զէպ 'ի արևելք : Դէպ 'ի հիւ-
սիս ամեն ակնկալութիւնը յալողու-
թեան 'ի դերև ելան, թէ և դարերով
չէին հաւատացած որ Ամերիկա այն
կողմանէ ընդարձակ թիկամբ յենած
ըլլայ բևեռին սառուցիցը, մանաւանդ
թէ այս բանս հաւաստի եղաւ յետ եր-
րորդ ճանապարհորդութեան Գուք Նա-
ւապետին : Բայց զէպ 'ի հարաւ մէյմը
Ս. Ռոբոս ըսուած գլուխը պատելէն
ետքը՝ ծովափունքը զէպ 'ի արևմուտք
կը գիմեն : Եամառութեամբ այն կողմը
մղուեցան մինչև 50 աստիճան լայնու-
թեան և աւելի, կրկնապակելով եռան-
դնին՝ որպէս զի անցը մը գտնեն զէպ 'ի
խաղաղականը մտնելու : Վասն զի Սպա-
նիացիք յառաջելով ցամաքէն մինչև
'ի Բանամա՝ նաւատորմիդ մը կազմեր
էին, և անով տիրեր էին Բերուի, որ
նոյն ժամանակը կը բովանդակէր զԷ-
քուադոր և զՊոլիսիա, և կը պատրաս-
տուէին արշաւելու 'ի Բիլի :

Յարատւութիւնը վերջապէս կը յաղ-
թէ ամեն դժուարութեանց . երկաթա-
կուռ ընութեամբ մէկը, Մակէյլան,
միեց իր նաւն աւելի վար զէպ 'ի հա-
րաւ, և լայնութեան 53 աստիճանին
վրայ տեսաւ անցը մը . ոչ թէ գետաբե-
րան մ'էր, այլ ծովու հոսանք էր որ ա-
րևմուտքէն կուգար, վասն զի ջուրն
աղի էր : Թնդանօթի սպառնալեօք ա-
ռաջ միեց իր երկչոտ ընկերակիցները,
և իր նաւովն մտաւ այն ծովաբերանը և
անցաւ զնաց մինչև Ասիա : Այնուհետև
երկրիս զնտաձևութիւնն չէ թէ Ֆրաց
վարդապետութիւն մը անիմանալի հա-
սարակաց մտացն, այլ եղաւ ճշմարիտ
իրողութիւն մը յօշափելի ամենուն :

Բայց Մակէյլանի այս անցքն, ինչ-
պէս նաև միւս լքմէսի և Հոռն գլխոյն
անցքն, որոնք ետքէն գտնուեցան և ա-

ւելի ևս զէպ 'ի հարաւ են, գրեթէ 60
աստիճանաւ լայնութեան հեռու էին
այն անձուկ ցամաքէն որ միջնարգել
էր երկուց ծովուց, ոչ հասարակածա-
յին ծովուց մէջ կը գտնուէին, և ոչ իսկ
մերձաւոր այն գծին, որ կը կապէ Է-
րարու հետ մարդաշատ կեդրոնները
ժողովրդոց, բերոց և քաղաքականու-
թեանց բոլոր ցամաքներուն, այլ հա-
զարաւոր միոններով հեռուն կը բա-
ցուէին այն ծովաբերանքը, ցուրտ ան-
մարդի կամ անապատ երկիրներու մէջ
զէպ 'ի հարաւ : Ուստի հռչականունն
Գորդէզ, որ գիտէր Մակէյլանի քանի
մը տարի առաջ կատարած ճանապարհ-
հորդութիւնը, կը փափաքէր որ նաւար-
կութեան ծովանցը մը բացուի այն ան-
ձուկ կրճին վրայ, որուն ինքն էր կա-
ռավարին այն ժամանակ՝ Սպանիոյ կող-
մանէ :

Երեք դար անցաւ և բան մը չկատա-
րուեցաւ . մանաւանդ թէ իր գաղթա-
կանութեանց երկիրներուն մէջ փոխա-
նակ տալու անցուղարձ որ և իյէ ուրիշ
ազգաց նաւարկուներուն, Սպանիա և
ոչ իսկ մերձնալու թոյլ կուտար օտա-
րաց, և եզական զարտուղութիւն մ'ե-
ղաւ որ Պէլլրամէ անունով իտալացին
կարողացաւ քննել Մեքսիկոն, ճար-
տարութեամբ սկսելով իր խուզարկու-
թիւնները . զորոնք ետքէն սրանչելի
կերպով կատարելագործեց և ընդար-
ձակեց Հումպոլդ :

Բայց Ամերիկա հազիւ թէ ձեռք ձը-
գեց իր անկախութիւնը, այն կրճին վը-
րայ ծովանցը բանալու գաղափարը
դարձեալ նորոգուեցաւ, սակայն ան-
յաղթելի դժուարութիւնք ընդ առաջ
կ'իյլէին : Օր ըստ օրէ նաւարկութեան
պէտք կ'առաւելուին, Միացեալ Նա-
հանգք ամենայն եռանդեամբ կը մղէին
իրենց խուզարկութիւնքն . և առաւե-
լապէս կը հակէին Նիկարագուայի ծով-
անցքի առաջարկութեանը, առ որ հա-
ճութիւն տուեր էր նաև կայսրն Նաթո-
լէոն Գ, և 'ի վեր քան զամենայն կը փա-
փաքէին այն առաջարկութեան կատար-
մանը, վասն զի քան զամեն յուսացեալ

կարելի ծովանցս անիկայ էր մատագոյնն իրենց կալուածոց : Լաբլաս աստեղաբաշխին անհերքելի փաստերն և խնամքով ու կրկին և կրկին եղած դիտողութիւնքը՝ փարատեցին թէ և ոչ բոլորովին, սակայն ըստ մասնէ՝ այն երկիրն որ կար ծովուց մակերևութին զգալի կերպով մէկմէկէ ունեցած մեծ տարբերութեանը վրայ : Բայց այս երկիրը դեռ ևս բոլորովին եղծուած չէր՝ երբ ձեռք զարնուեցաւ Սուէզի ծովանցքին բացմանը , որ առաւ վերջնական յաղթանակ Լաբլասի չափաբերական ապացուցութեանց :

Թէ և այս կողմանէ ամեն երկիրը փարատեցաւ Սուէզի օրինակն աչաց առջևն ունենալով , սակայն միջովկէական ծովանցից խնդիրն յամրաբայլ կը յառաջէր : Բայց վերջապէս այն օրինակն հետզհետէ խրախոյս ազգեց , մանաւանդ տեսնելով որ աւուր վրայ նաւուց անցուղարձից անուամբ , որով ձեռք բերուած անհամեմատ վաստակը թէ ժամանակի և թէ դրամոց : Այն ատեն ելան ձեռներեց մարդիկ , որոնք միշտ նման փոթորիկ տապալելով ու կործանելով ամեն արգելք հասեր են իրենց նպատակին :

Կարծիք , չահագիտութիւնք , առաջարկք անմիաբան էին և ընդդիմակք մէկմէկու : Բայց ամենուն խօստուն կամ լռին համոզմունքն այն էր թէ միայն աշխարհածանօթ Լէսէրս կրնայ ի համբաւով , փորձառութեամբ , կորովամոտութեամբ , յարաբերութեամբքը և ունեցած վարկովը միաբանել այն տարածայնութիւնները և ի գլուխ հանել այս գործոյն իրական կատարումը : Ամենքն առ նա դիմեցին , ինքն ալ յառաջ քան յայտնելու իր անձնական կարծիքը , և ոչ իսկ անմիջական յանձնառութիւնն այն գործոյն վարչութեանն ու կատարմանը , Գաղղիոյ աշխարհադրական ընկերութեան և միւս վաճառականական ընկերութեան հեղինակութեամբք ամեն ազգէ ուսումնաժողով մը գումարել տուաւ ի Բարիզ , քննելու թէ արդեօք կարելի է բանալ

ծովանցքն Ամերիկայի , և թէ ո՞ր առաջարկն ընդունելի է :

Ամեն քաղաքականացեալ ազգք ղըրկեցին իրենց երեսփոխաններն ի ժողով , մինչև Զինք և Ճարտիք , և ընդ ամեն 98 անձինք խմբուեցան Լէսէրսի չուրըր այս վերջերս . և յետ երկար քննութեանց , ընդունեցան 74 ստորասական քուէիք ընդդէմ 8 բացասական քուէից և 16 ձեռնպահութեամբ , հետեալ որոշմունքը .

« Ուսումնաժողովս կը կարծէ թէ միջովկէական աւիտիօփոխ հարթոքեամբ ծովանցքի մը բացումը , որ այնչափ փափագելի է թէ ի նպատակաւարկութեան և թէ վաճառականութեան , կարելի է » :

« Եւ թէ այս ծովանցքն որպէս զի դիրամատելի ըլլայ և օգտակար , պէտք է ամեն բանէ առաջ այնպիսի ուղղութիւն մ'ունենայ որ Լիմոնի ծոցէն նստնի Բաւաւաւայի նաւահանգիստը » :

Այս ծովանցքը կը կտրէ զԱմերիկան լայնութեան իններորդ աստիճանէն՝ սկսեալ Լիմոնի նաւամատուցէն՝ Ատլանդականին վրայ և կը հասնի Բանամա քաղաքը՝ խաղաղականին վրայ , հետեւելով գրեթէ ճիշդ երկաթուղոյ դժին՝ որ ներկայապէս կ'ընթանայ Գոլոնէն մինչև Բանամա :

Այս բացումիւք ծովանցքին երկայնութիւնը պիտի ըլլայ 73 քիլոմէտր , խորութիւնն 8 ¹/₂ մէտր , և լայնութիւնն 32 մէտր : Հետեալաբար կարող պիտի ըլլան անցնիլ դառնալ այս համբէն թէ՛ առաջապտաւոր և թէ՛ չոգելարժ մեծամեծ նաւեր , որոնք այս անցքին երկու բերաններուն վրայ պիտի գտնեն մէյմէկ խոր նաւահանգիստ , ուր հանգստէն ետքը ներս պիտի մտնեն այն ծամիւն , տանելով նոր աշխարհ . քին հնոյն բերքը և բերելով նորոյն ճութութիւնքն առ հինն :

Այս մեծագոյն ձեռնարկութեանս կատարման համար պէտք են 50 միլիոն խորանարդ մէգրէն աւելի հող փորել , վեց տարուան աշխատութիւն և հազար միլիոն ֆռանգ :

Ուստի ասկէ վեց տարի ետքը Նիւ-
իօքքէն մինչև Սան Ֆրանչիսկոյ երթա-
լու ճամբան 16,666 քիլոմէր պիտի
կարճընայ, որ է ըսել քառասուն օր
պակաս՝ երազընթաց շոգեշարժ նաւուց
համար, և երեք ամիս պակաս՝ օռա-
գաստաւոր նաւուց համար :

Փոխանակ փոթորկաց ըսուած գլխէն
անցնելու, նաւերն՝ որպէս զի Չինաց,
Հնդկաց, Ճաբոնաց և Աւստրալիայի
բազմաճոխ երկիրներն երթան, այնու-
հետև շիտակ և կարճագոյն ճամբան
պիտի բռնեն, տանելով տարուէ տարի
միջկական հաշուով վեց հազար միլիոն
տակառաշափ վաճառք :

Վաճառականութիւնը, քաղաքակա-
նութիւնը, յառաջագիւծութիւնը մե-
ծապէս պիտի զարգանան մէյմ՝ որ բա-
ցուելու ըլլայ հաղորդակցութեան այս
ճամբան, զոր գիտութիւնը հնարաւոր
վճռեց, և տուած վաւտակը բաշական
պիտի ըլլայ առատապէս հատուցանե-
լու գործածուած դրամագլխոց շահը :

Այս ուսումնաժողովն, որուն ինչպէս
վերագոյն ըսինք՝ Չինք անգամ մաս-
նակեցեան, հսկայական քայլ մը տու-
նել տուաւ դէպ ՚ի համաշխարհական

միաբանութիւն ժողովրդոց . և մեր դարն
որ տեսաւ Սուէիդի ծովանցքին բացու-
մը, Սընի և Կոդըարտոս լեռանց ծա-
կուելը, ծովերու անդնդոց մէջ հեռա-
գրին ամեն կողմ տարածումը, որով
Եւրոպա միացաւ Աւստրալիայի և Ճա-
բոնի հետ, Հաւելմի ծովուն մշակուած
դաշտ փոխուիլն, և հաւանօրէն պիտի
տեսնէ ծարաւուտ Սահարան նաւաւ-
կութեան ենթարկուիլ, կառաց երթ-
ևեկութիւնն ընդ Անգղիա և Գաղղիա .
անշուշտ պիտի տեսնէ նաև միջովկէա-
կան ծովանցքին բացումը : Եւ այս պլլ
և պլլ մեծագործութեանց՝ որ եղան և
պիտի ըլլան, աւելի հրաշալին և աւելի
օդտակարն՝ անտարակոյս Ամերիկայի
ծովանցից բացումն է :

Կեցցէ լէսէքս : Իրեն փառքն այն,
պիսի պիտի չըլլայ որ խաւարի տարի-
ները անցնելով և անհետանայ՝ դարեր
վրայ գալով, պլլ պիտի աճի ազգաց
յազգս հետ ղհետէ աճելով իրեն պատ-
ճառած բարիքն . ինքն պիտի համարուի
աւելի մեծ բարերար աշխարհի քան
պատմութեան այն դիւցազունքն որոնք
ծծմբահոտ փոթորկաւ և արիւնշախաղ
հետիւք թողուցին իրենց յիշատակը :

Խօսուռն շոգեկաշք. — Եթէ ճշմարիտ
է ամերիկացի լրագրի մը տուած լուրն,
ճանապարհորդութեանց ապահովու-
թիւնն երթալով կը շատնայ : Կ'ըսեն թէ
'ի Նիւ-Եօքք նոր գործիք մը գտնուած ըլ-
լայ օդախօս (Aérophone) անուամբ : Այս
գործիքը շոգեկառաց մեքենայի մը ժը-
խանին վրայ կը հաստատուի : Մեքենա-
վարին առաջին նշանին՝ կրնայ արտա-
բերել պայծառ և զօրաւոր ձայնով, այն-

պէս որ քանի մը մղոն հեռուէն կը
լսուի . զոր օրինակ այս բառերն. « Այս
ինչ մեքենան եմ, և պիտի կենամ այս
ինչ կայարանը . կամ երկաթեայ ձողե-
րէն դուրս ելած եմ . օգնութիւն դրկե-
ցէք » : Ինչպէս որ կը կարծուի, այս նոր
գիւտը մեծ ծառայութիւններ պիտի
մատուցանէ երկաթուղեաց, և ասով
շատ վտանգներու առջև պիտի առնուի :